

مقاله پژوهشی: شناخت ابعاد عملکردی جریان‌های تکفیری با رویکرد نظامی - امنیتی

[20.1001.1.20084897.1400.19.86.11.8](https://doi.org/10.20084897.1400.19.86.11.8)

اسماعیل شریفان^۱، امید اردلان^۲، داود زنجانی^۳، غلامرضا نصیرپور^۴

دریافت مقاله: ۱۴۰۰/۰۷/۱۱

پذیرش مقاله: ۱۴۰۰/۰۸/۱۱

چکیده

مقوله امنیت در جهان اسلام، از جمله مباحث اساسی این پژوهش می باشد و هدف اصلی جریان تکفیری تقلیل و از بین بردن امنیت در کشورهای اسلامی می باشد. این تحقیق بر مبنای هدف از نوع کاربردی، بر مبنای روش از نوع پیمایشی و بر مبنای نوع داده‌های مورد استفاده از نوع آمیخته است. این پژوهش با هدف شناسایی ابعاد عملکردی جریان‌های تکفیری با رویکرد نظامی - امنیتی طراحی شده است. جامعه آماری این پژوهش ۳۰ نفر از خبرگان می باشد. روش جمع‌آوری اطلاعات کتابخانه‌ای و میدانی بوده و با استفاده از ابزارهای پرسش‌نامه و فیش برداری، داده‌های لازم جمع‌آوری شدند. بر مبنای نتایج تحقیق، ۷ بعد شناسایی شد که مهم ترین بعد از ابعاد عملکردی جریان‌های تکفیری با رویکرد نظامی - امنیتی، بعد عملیات روانی با استفاده از اقدامات بی‌رحمانه و وحشیانه به منظور ایجاد رعب و وحشت و استفاده از زور و خشونت و اشاعه این موضوع با استفاده از عملیات سایبری و فضای مجازی به منظور درونی کردن تنش و مقابله با فرق اسلامی و انحراف در فلسفه جهاد است. جریان‌های تکفیری با ادامه روند، وحشت‌آفرین و دهشت‌آور خود خطرات بالقوه‌ای را برای کشورهای مسلمان منطقه و جهان اسلام به وجود آورده‌اند؛ که عمده‌ترین آن‌ها، تضعیف جبهه مقاومت ضد صهیونیستی در منطقه از طریق انهدام زیرساخت‌های کشورهای حوزه مقاومت و کمک به پیشرفت پروژه اسلام هراسی و نشان دادن یک چهره خشن از اسلام در سطح جهان است. در این راستا حرکات ارزنده‌ای همچون تقویت ساختارهای سازمانی و تجهیزاتی نیروهای مسلح کشورهای اسلامی مخالف جریان تکفیر و انعقاد پیمان‌های دفاعی، امنیتی میان این کشورها و انتقال تجارب نظامی حاصل از نبردهای محور مقاومت پیشنهاد می گردد.

۱ استادیار علوم دفاعی راهبردی دافوس ارتش جمهوری اسلامی ایران (نویسنده مسئول) Esmeeel.sharifan@gmail.com

۲ استادیار مدیریت دولتی دافوس ارتش جمهوری اسلامی ایران

۳ دکتری علوم دفاعی راهبردی دانشگاه عالی دفاع ملی

۴ دانشجوی دکتری مدیریت دفاعی دانشگاه عالی دفاع ملی

واژگان کلیدی: جریان‌های تکفیری، نظامی - امنیتی، جهان اسلام، راهبرد، تهدید

مقدمه

با عنایت به تأکید آیه ۴ سوره مبارکه فتح، چنین استنباط می‌گردد که امنیت، یکی از اهداف استقرار حاکمیت است... و استخلاف صالحان و طرح امامت می‌باشد؛ بنابراین ضمن یادآوری خلافت صالحان بر زمین، احساس امنیت را از خصائص مؤمن معرفی می‌کند و تأکید می‌نماید که چنانچه امت‌ها جانشینان صالح پیشین خود شوند، علاوه بر خلافت، دین پسندیده آنان (که اسلام واقعی است) بر همه ادیان تمکین و تسلط یابد.

با مراجعه به راه امام (رحمت... علیه) و کلام آن بزرگوار می‌توان استنباط کرد که نگاه ایشان به مفهوم امنیت نگاهی کلان نگر و عمیق می‌باشد و به تعبیر دیگر در جهت مقابله با هرج و مرج و ناامنی، هر نظمی را مورد تأیید قرار نمی‌دهند و به شکل ظاهری بسنده نمی‌کنند. بنا به برداشت امام (رحمت... علیه)، نه تنها امنیت مردم مسلمان و امنیت کشور و امنیت حکومت جمهوری اسلامی ایران از هم جدا نبوده بلکه مرتبط با امنیت و منافع دیگر مسلمانان جهان نیز هست. بنابراین دیدگاه، همانند تفسیر در اسلام، مفهوم امت جایگزین مفهوم ملت می‌گردد و امنیت ایران به امنیت کل جهان اسلام وابسته می‌شود. (صحیفه نور، ۱۳۷۹: ۲۵۰)

مقام معظم رهبری امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) در فرازی از فرمایشات خود، اختلاف‌افکنی در جوامع اسلامی را یکی دیگر از عوامل ایجاد ناامنی در جهان اسلام قلمداد کرده و می‌فرماید: «امروز یکی از خطرناک‌ترین چیزهایی که نهضت بیداری اسلامی را تهدید می‌کند، اختلاف‌افکنی و تبدیل این نهضت‌ها به معارضه‌های خونین فرقه‌ای و مذهبی و قومی و ملی است. این توطئه هم‌اکنون از سوی سرویس‌های جاسوسی غرب و صهیونیسم، با کمک دلارهای نفتی و سیاستمداران خودفروخته، از شرق آسیا تا شمال آفریقا و به‌ویژه در منطقه‌ی عربی، با جد و اهتمام دنبال می‌شود و پولی که می‌توانست در خدمت بهروزی خلق خدا باشد، خرج تهدید و تکفیر و ترور و بمب‌گذاری و ریختن خون مسلمانان و برافروختن آتش کینه‌های درازمدت می‌گردد.» (بیانات در اجلاس «علما و بیداری اسلامی» در تهران ۱۳۹۲/۹/۲)

جریان‌های تکفیری، به تبعیت از سلفیان، از لحاظ اعتقادی خود را پیرو سلف صالح می‌دانند و در اعمال، رفتار و اعتقادات خود، سعی بر تابعیت از پیامبر اسلام (صلی... علیه و آله و سلم)، صحابه و تابعین دارند. (رضوانی، ۱۳۸۸: ۲۳) آنان معتقدند که عقاید اسلامی باید به همان نحو بیان شوند که در عصر صحابه و تابعین مطرح بوده است؛ یعنی عقاید اسلامی را باید از کتاب و سنت فراگرفت و

علما نباید به طرح ادله‌ای غیر از آنچه قرآن در اختیار می‌گذارد، بپردازند. در اندیشه آنان، روش‌های عقلی و منطقی جایگاهی ندارد و تنها نصوص قرآن، احادیث و نیز ادله مفهوم از نص قرآن برای آنان حجت دارد. (همان: ۳۶)

روحانیون افراطی سلفی مسلک فعلی به سمتی حرکت کرده‌اند که تنها راه برون‌رفت از شرایط فعلی را جهاد و از بین بردن عاملان بدعت و انحراف تشخیص دادند و شیعیان هم بنا به ماهیت فتوای بنیان‌گذاران سلفیسم به دشمن اصلی جهان اسلام و حتی بدتر از استعمارگران و صهیونیسم تبدیل شدند. (فوزی یحیی، ۱۳۸۹: ۶۵)

اهمیت این پژوهش در این است که عمق خطرات جریان‌های تکفیری برای امنیت جهان اسلام مشخص می‌گردد و شناخت لازم از این جریان را برای پژوهشگران سیاسی و تصمیم‌گیران جهان اسلام فراهم خواهد آورد. مضاف بر اینکه راهبردهای مناسب برای مقابله با این خطرات و روش‌های برخورد با آن‌ها تدوین می‌گردد.

در صورت عدم انجام این تحقیق، خطر جریان‌های تکفیری برای منطقه و جهان اسلام، مغفول مانده و اقدامات جهان اسلام در مقابله با این جریان، دچار سردرگمی و عدم انسجام خواهد بود و موجب غفلت مدیران راهبردی جهان اسلام در مقابله با جریان‌های تکفیری خواهد گردید که همین امر مبین ضرورت تحقیق می‌باشد.

لذا در این تحقیق به دنبال شناسایی ابعاد عملکردی جریان‌های تکفیری با رویکرد نظامی - امنیتی می‌باشیم. با توجه به خطرات و تهدیدهای ناشی از عملکرد جریان‌های تکفیری، سؤالی که در این پژوهش به آن پرداخته شده است، عبارت است از: «ابعاد عملکردی جریان‌های تکفیری با رویکرد نظامی - امنیتی به‌عنوان تهدید برای وحدت و همگرایی در جهان اسلام کدام‌اند؟»

مبانی نظری

- پیشینه تحقیق:

بر اساس جستجوی به‌عمل‌آمده از منابع داخلی و خارجی همچون؛ کتاب‌ها، مجلات و همچنین اینترنت، برخی از پیشینه‌های تحقیق به شرح زیر شناسایی و مورد استفاده قرار گرفت: معصومه راد گودرزی (۱۳۹۲) در تحقیقی با عنوان "نقش القاعده در تحولات عراق" به این نتیجه رسیده است که: «نگرش قومی گرایانه حتی بر درک و قرائت و نگرش دینی جوامع اسلامی نیز

تأثیر منفی گذاشته و آنان حتی از آموزه‌های دینی نیز تفسیر خاص در راستای جهت‌گیری‌های قومی و ناسیونالیستی می‌کنند.»

حسن خدادادی (۱۳۹۳) در تحقیقی با عنوان "جغرافیای سیاسی تروریسم تکفیری در قاره آفریقا" به این نتیجه رسیده است که: «این امر باعث نفاق و تجزیه پیکره امت واحده اسلامی می‌گردد و مطلوب کشورهای قدرتمند و استعمارگران نوین می‌باشد.»

یورگن تودنهورف (۱۳۹۴) در تحقیقی با عنوان "ده روز با داعش از درون دولت اسلامی" به این نتیجه رسیده است که: «نگرش‌های قومیتی در جوامع اسلامی، از دلایل اصلی شیوع فرایند ناامنی محسوب می‌گردد.»

رحمت مهدوی (۱۳۹۴) در تحقیقی با عنوان "رهبران فکری جنبش سلفی گری" به این نتیجه رسیده است که: «از رؤسا و احیاکنندگان سلفی گری می‌توان به احمد بن حنبل شیبانی صاحب کتاب حدیثی به نام (المسند) و مؤسس فقه حنبلی اشاره کرد. ابن تیمیه در قرن هفتم و هشتم هجری از مشرب فکری احمد بن حنبل تبعیت جست و مشی آن را انتخاب کرد و در واقع می‌توان گفت وی احیاکننده سنت احمد بن حنبل است.»

سیدعلی نجات (۱۳۹۵) در تحقیقی با عنوان "کالبدشکافی داعش (ماهیت، ساختار تشکیلاتی، راهبردها و پیامدها)" به این نتیجه رسیده است که: «با گسترش بیداری اسلامی در کشورهای عربی، غرب با طراحی و برنامه‌ریزی برای انحراف آن، تلاش کرد تا جریان اصیل بیداری را به نفع خود از طریق بدل‌سازی مدیریت کند. برخی از جریان‌های سلفی به تدریج راهی را رفته‌اند که درنهایت نتیجه‌ای خلاف آنچه در نهضت‌های بیداری منظور بوده، حاصل شده و یکی از این جریان‌ها، سلفیت وهابی و تکفیری است.»

عبدالله بن محمد (۱۳۹۵) در تحقیقی با عنوان "راهبردهای گروه تکفیری داعش" به این نتیجه رسیده است که: «انقلاب‌های عربی درنهایت دقیقاً چیزی شبیه به جنگ «بعث» هستند و نشان دادند که «دموکراسی برای قومیت عرب مناسب نیست» و داعش زاینده این تفکر است.»

مجید میراحمدی و شهرام نوروزانی (۱۳۹۶): در تحقیقی با عنوان "بررسی مؤلفه‌های راهبردی «اعتقادی - فرهنگی» جریان تکفیری با رویکرد به وحدت و هم‌گرایی در جهان اسلام" به این نتیجه رسیده‌اند که: «مهم‌ترین نتیجه پژوهش در بُعد وحدت و هم‌گرایی امت اسلامی به‌منظور

ارتقاء امنیت جهان اسلام، عامل تحکیم کننده ژئوپلیتیک مرزها و رفع اختلافات سرزمینی در جهان اسلام است.»

محمدحسین باقری و سعدا... زارعی (۱۳۹۶) در تحقیقی با عنوان "راهبردهای مقابله با خطر جریان‌های تکفیری برای امنیت جهان اسلام" به این نتیجه رسیده است که: «تشویق کشورهای اسلامی به مردم محور کردن اقتصاد و اجرای عدالت اقتصادی و سیاست‌های معیشتی با بهره‌گیری از قوانین و مقررات اسلام، جهت کاهش ضعف در توسعه‌یافتگی و تقویت بنیه اقتصادی جامعه و ممانعت از گرایش آنان به جریان‌های تکفیری لازم است.»

— مفهوم شناسی:

تبارشناسی جریان‌های تکفیری

پیشینه جریان‌های تکفیری را باید در سده نخستین اسلامی جست‌وجو کرد، پس‌از آن و در سده دوم هجری نیز جریانی به نام اهل حدیث به وجود آمد که از نظر کلامی در برابر معتزله و از نظر فقهی در برابر اهل رأی موضع گرفت و زمینه را برای زایش رویکردهایی چون جسم‌گرایان فراهم آورد. جسم‌گرایان گروهی بودند که با استناد به ظاهر برخی آیات و احادیث و پرهیز از هرگونه تفسیر عقلایی خدا را جسم می‌انگاشتند. در قرن‌های بعد، آنان رو به افول نهادند. در قرن هفتم و هشتم، تفکر ابن تیمیه تا حدود زیادی این موضوع را تئوریزه کرد اما مورد استقبال علما و یا عوام قرار نگرفت بلکه به مقابله با او منجر شد تا این‌که در قرن دوازدهم (ه.ق) محمد بن عبدالوهاب این اندیشه را بار دیگر در نجد عربستان زنده کرد و آن را با همکاری بخشی از قبیله آل سعود و حمایت انگلستان تبدیل به یک فرقه و نظام سیاسی نمود که موجب اشاعه وهابیت منتسب به محمد بن عبدالوهاب گردید. (فیروزآبادی، ۱۳۹۳: ۱۶)

در حقیقت پیشینه تکفیر در جهان اسلام، به صدر اسلام بازمی‌گردد. برخی حوادث مهم تاریخ اسلام به سبب تکفیر روی داده، همچنان که برخی رخداد‌های سیاسی و اجتماعی زمینه تکفیر را فراهم آورده است. از جمله رویدادهای مهم دوران پس از رحلت پیامبر اکرم، جنگ‌های «رِده» در زمان ابوبکر بود که در این جنگ‌ها دستگاه خلافت، معارضان خود را کافر و خارج از دین خواند. (سبحانی، ۱۴۲۷ ه.ق: ۲۳) بنا بر برخی منابع تاریخی، عواملی مانند ندادن زکات و نپذیرفتن اصل خلافت یا در نظر گرفتن کسانی دیگر برای این مقام، در انتساب کفر به «اهل رِده» یا دست‌کم دسته‌هایی از آنان نقش مهمی داشته است. (مجلسی، ۱۴۰۳ ه.ق: ۱۳۲)

واقعه مهم تاریخی دیگر درباره تکفیر، غائله خوارج است. بسیاری از فرقه‌های خوارج، کسی را که مرتکب یکی از گناهان کبیره می‌شد و حتی امت پیامبر را، تکفیر می‌کردند. (دارا بن حزم، ۱۴۲۹ ه.ق: ۲۸) در مقابل، بعضی از مسلمانان، از جمله برخی مذاهب اهل سنت، خوارج را تکفیر می‌کردند. (خسروی، ۱۳۸۰: ۲۳) همچنین در احادیث، غالیان یا غلات (آنان که درباره شخصیت امامان (علیهم‌السلام) غلو و زیاده‌روی می‌کردند) و قائلان به تفویض (مفوضه) خارج از ایمان خوانده شده‌اند. بعضی از معتزله و اشاعره نیز مشبهه را تکفیر می‌کردند. (جعفریان، ۱۳۷۷: ۲۵)

در اواخر قرن هفتم و اوایل قرن هشتم فردی را می‌یابیم که تأثیرات شگرفی در تحقق دیدگاه جدیدی در مورد توحید و شرک گذارد. ابن تیمیه یکی از بزرگ‌ترین و معروف‌ترین علمای حنبلی در قرن هفتم و هشتم هجری قمری می‌باشد. ابن تیمیه را که از اخلاف تندرو سلفیون می‌باشد، می‌توان نظریه‌پرداز و تحلیل‌گر و کامل‌کننده یک نهضت فکری در باب توحید و شرک دانست که در نهایت به تکفیر دیگر مسلمانان منتهی گشت. ابن تیمیه با ذکر مصادیق شرک عصر جاهلی و نیز آیاتی که به آن مصادیق اشاره دارد مرتباً سعی در تبیین مبنای خود می‌کند (اسعدی، ۱۳۸۸: ۶۵)

ابن قیم از مروّجان سرسخت عقاید ابن تیمیه بوده و نظرات ابن تیمیه را ضابطه‌مند و شاکله‌ای جدید بخشید. وی پس از مرگ ابن تیمیه از زندان آزاد شد و به مصر رفت و در همان‌جا به تدریس مشغول شد و سرانجام درگذشت. ابن قیم جوزیه به پیروی از استاد خویش سرسختانه با مذهب وحدت وجود مخالفت کرده و ابن عربی را تکفیر می‌نمود؛ اما برخلاف استاد خویش علاقه شدیدی به تصوف و عرفان نشان می‌داد و از آن طرفداری می‌کرد. (رفیعی، ۱۳۸۷: ۵۶)

نغمه‌های شوم تفکرات نوظهور و خشونت‌بار در باب توحید و شرک در کشتزاری که احمد بن حنبل دانه‌های آن را پاشیده بود، از قرن چهارم روبه‌جوانه زدن می‌نهند. با ظهور ابو محمد بر بهاری ما با نخستین تحركات در مورد تخطئه اعمال مسلمین در ارتباط با اولیاء خدا پس از مرگ مواجه می‌شویم. این شخص در قرن چهارم می‌زیسته و از علمای حنبلی بغداد و می‌توان او را تنها محرک و پیشوای فعال حنبلیان بغداد دانست. چراکه وی هدایت کامل افکار و اعمال اهل سنت بغداد را در خصوص مذهب حنبلی در دست داشت. وی عزاداری‌ها و روضه‌خوانی‌ها و مرثیه‌سرایی‌ها را به شدت مورد انکار و تخطئه قرار می‌داد و حتی در این راه از قتل و کشتار مرتکب آن اعمال خودداری نمی‌نمود. (عقیلی، ۱۳۸۹: ۸۷)

قرن دوازدهم قرن تظاهر عملی و افراطی یک نهضت فکری طغیانگر بود که ۱۱ قرن درزمینه فکری حنبلیان مخفیانه ریشه دوانیده بود. بحث‌ها و تبیین‌های تعقلی و تحلیلی عمقی که در این باب از سوی علمای مذاهب اسلامی بالأخص شیعه مطرح گشت سبب عدم رواج آن در میان آن مذاهب گشت ولیکن مذهب حنبلی تا حدودی آسیب‌پذیر می‌نمود. محمد بن عبدالوهاب را می‌بایست مجری طرح‌های پیشینیان نامید. از نظر محمد بن عبدالوهاب شرک مسلمین که مرتکب اعمال - به اصطلاح وی - شرک‌آمیز می‌شوند بسیار اشدّ و مهم‌تر از شرک مشرکین جاهلی است. (علیزاده موسوی، ۱۳۸۹: ۳۵) ابن عبدالوهاب از طریق پیوستن به حاکم محلی درعیه محمد بن سعود و تحریک او برای قتل و نهب مسلمانان، موجبات دل‌آزردگی بسیاری از مسلمانان را در شهرهای مختلف حجاز و عراق و ایران و شامات و هندوستان فراهم و تفرق و تشتت را حاکم کرد. در چند حمله ویرانگر پیروان محمد بن عبدالوهاب به شهرهای مکه، مدینه، کربلا، نجف و طائف، چه بسیار عالمان که کشته شدند و چه مزارات و مقابر امامان و اولیا و صحابیان ویران شد و قلوب مردمی مؤمن را جریحه‌دار کرد. (عدالت‌نژاد، ۱۳۹۰: ۱۱)

به دنبال فتح ریاض توسط عبدالعزیز معروف به ابن سعود در ۱۳۱۹ ق و تداوم مبارزه کسب قدرت که تا ۱۳۵۱ ق برای فتح کامل سرزمین عربستان ادامه یافت، یک رژیم سیاسی مبتنی بر نظام پادشاهی در قالب قبیله‌ای و با تکیه بر اصول وهابیت در سرزمین حجاز استقرار یافت. (پاکتچی، ۱۳۹۰: ۶۵) ابن سعود برای توسعه و تثبیت نیروی خود به ایجاد آبادی‌های وهابی دست زد و ساکنان آن‌ها را «اخوان التوحید» یا «برادران یکتاپرستی» که در حقیقت سازمان دینی - نظامی وهابیان بود نامید. (فقیهی، ۱۳۶۶: ۱۹۴) شاخصه این جنبش در آن است که در معنای بدعت توسعه زیادی داده و این حرکت را انتفاضه‌ای برای از بین بردن مظاهر ثنویت و شرک و آنچه بدعت در دین نامیده می‌شد بنامند.

دکترین عملیاتی گروه‌های تکفیری و تروریستی

بررسی‌های به‌عمل آمده از نحوه عملکرد داعش در صحنه‌های عملیاتی عراق و سوریه و همچنین تجربیات بخش‌هایی از نیروهای مسلح ج.ا.ایران که فعالیت داعش را از نزدیک رصد کرده و یا در راستای کمک به دولت‌های عراق و سوریه جهت مقابله با گروهک یادشده، فعالیت داشته‌اند حاکی از آن است که این گروهک فعالیت‌ها و اقدامات عملیاتی و رزمی خود را مبتنی بر اصول مشخصی انجام می‌دهد که از آن تحت عنوان دکترین می‌توان نام برد که مهم‌ترین اصول دکترین آن به شرح زیر می‌باشند:

- نفوذ اطلاعاتی و اشراف بر جغرافیا، فرهنگ و ویژگی‌های منابع انسانی و نیروهای دفاعی و امنیتی منطقه هدف بانفوذ عناصر و تیم‌های اطلاعاتی به منطقه هدف و شناسایی جغرافیا، اهداف کلیدی، نقاط ضعف و قوت نیروها و ویژگی‌های مردمی از جمله گرایش‌های مذهبی، قومی و گروه‌های ناراضی در مناطق مورد نظر.
- هسته گذاری عوامل در میان جمعیت هدف، انجام اقدامات اطلاعاتی، عملیاتی و آمادی قبل از تهاجم و تصرف هدف که پس از شناسایی‌های اولیه و کسب اطلاعات از منطقه مورد نظر، هسته گذاری سلول‌های خاموش در هدف از جمله در طیف‌های تأثیرگذار مردمی، سازمان‌های اطلاعاتی، امنیتی و نیروهای نظامی و همچنین شناسایی عناصر همسو، انتخاب مسئولین، ذخیره‌سازی سلاح، مهمات، تجهیزات مورد نیاز و زمینه‌سازی برای انجام عملیات، از جمله اقدامات مهم داعش قبل از اشغال و تصرف هدف می‌باشد.
- رازداری و رعایت اصول حفاظت اطلاعاتی و جلوگیری از کشف اقدامات قبل از شروع عملیات نظامی برای تصرف اهداف، بسیار مورد توجه داعش بوده و در این رابطه رعایت اصل حیطه‌بندی، امنیت طرح‌های عملیاتی و استفاده از بیک‌های ویژه و بی‌سیم‌های برد کوتاه در اقدامات تاکتیکی و شبکه‌های اجتماعی و اینترنت در اقدامات عملیاتی یگان‌های عمده، از جمله مواردی است که همواره مورد توجه این گروه می‌باشد.
- قدرت تشکیلاتی و ساختاری بالا و برخورداری از نظام سلسله مراتبی.
- استفاده از رویکرد تهاجمی و غافلگیرانه به همراه اقدامات بی‌رحمانه و برخورد خشن قاطع و غافلگیرانه به صورت هم‌زمان در چند محور، استفاده وسیع از مواد انفجاری به طرق مختلف از جمله در خودروها، عملیات انتحاری، قتل عام وحشیانه و غیره به منظور ایجاد رعب و وحشت و توسعه عملیات از جمله ویژگی‌های رویکرد تهاجمی داعش است.
- انتخاب مناطق عملیاتی با ویژگی خاص جمعیتی، قومی، مذهبی، نظامی، اقتصادی و سیاسی، ژئوپلیتیکی ... برای پناه گرفتن در مردم و استفاده از همراهی آن‌ها.
- تحرک زمینی بالا و متکی به خطوط ارتباطی و مواصلاتی.
- خشونت، رفتار وحشیانه و بهره‌برداری گسترده از عملیات روانی تأثیرگذار قبل، حین و بعد از عملیات.
- استفاده گسترده و هدفمند از عملیات سایبری و فضای مجازی.

- طرح‌ریزی، فرماندهی و کنترل (راهبردی، عملیاتی) متمرکز و اجرای عملیات به صورت غیرمتمرکز با استفاده از شیوه‌های رزم ابتکاری.
- تصرف مناطق کلیدی و تأثیرگذار (نظامی - امنیتی - اقتصادی و...) به عنوان اولویت عملیاتی و توسعه عملیات از این مناطق.
- پرهیز از رویارویی مستقیم با قدرت نظامی (نیروهای دفاعی بانگیزه) و مناطق مستحکم حفاظت شده.
- به‌کارگیری نیروهای تخصصی و عملیاتی مجرب در عملیات نظامی و جذب و به‌کارگیری نیروهای آرمانی از کشورهای مختلف و استفاده از متخصصین نظامی رسته‌های رزمی، پشتیبانی رزمی و عملیات سایبری و روانی که تجربه جنگ در کشورهای مختلف از جمله در افغانستان، سوریه و چین را داشته باشند.
- استفاده مؤثر از امکانات مهندسی رزمی و تخریب در پشتیبانی عملیات نظامی.
- استفاده از گروه‌های نسبتاً کوچک عملیاتی برای تهاجم و عملیات هم‌زمان در چند جبهه با استفاده از اصول غافلگیری و حداقل نیرو.
- پناه گرفتن در جمعیت همسو و استفاده از آن‌ها برای نفوذ و سپر انسانی.
- تأمین نیازمندی‌های آمادی با اولویت استفاده از امکانات محلی و منطقه‌ای (مهمات سوخت، غذا و ...).
- اتکا به درآمدهای مالی منابع نفتی مناطق تصرف شده و حمایت‌های تجهیزاتی، مالی درمانی، سیاسی و... کشورهای حامی و گروه‌های همسو.
- اولویت‌بخشی به حفظ نیروهای رزمی و خارج کردن آن‌ها از صحنه عملیات در تهاجم پر قدرت نظامی طرف مقابل.
- دفاع غیرخطی و غیرثابت و انجام اقدامات پدافندی ابتکاری و ایجاد سد موانع.
- توجه خاص به آموزش نیروها و بهره‌برداری از توانمندی‌های آموزشی کشورهای حامی و گروه‌های همسو، به‌گونه‌ای که استفاده از نیروهای متخصص یکی از اصول دکترین عملیاتی داعش است که برای این منظور تربیت نیروهای متخصص، در زمینه‌های آموزش انفرادی، خصوصاً نیروهای آرمانی، عملیات چریکی، آموزش تک تیراندازی و استفاده از

مواد انفجاری و تله گذاری و برنامه‌ریزی آموزش‌های کوتاه‌مدت برای نیروهای هوادار محلی برای دفاع از مناطق متصرفه و تثبیت سازی آن اهمیت خاصی دارد.

ابعاد عملکردی جریان‌های تکفیری با رویکرد نظامی - امنیتی:

جریان تکفیری به‌صورت هوشمند در سه سطح سخت و نرم و نیمه سخت در حال فعالیت است. جریان سخت با رویکرد ترور و وحشت و تصرف و تخریب و کشتار همراه است. جریان نرم در حوزه ایدئولوژیک و بر بستر تفکر سلفی و وهابیت عمل می‌کند. قدرت امنیتی و نیمه سخت و اطلاعات آن نیز توسط بازیگردانان خارج و داخل منطقه صورت می‌پذیرد. (رضانی و همکاران، ۱۳۹۲: ۳۱)

سازماندهی این جریان به‌صورت گروهی بوده و هنوز قادر به تشکیل حکومت و مردمی منسجم نمی‌باشند. با در نظر گرفتن شواهد و قرائن این جریان در سطح منطقه و بین‌الملل با توجه به پوشش رسانه‌ای و شفاف‌سازی دارای وجه مناسبی نیست. از ویژگی‌های این جریان گسترش سریع و نامتعادل در سطح و در کمترین زمان است. هویت اصلی این جریان ایدئولوژیک است. جنس این پدیده عینی و قابل مشاهده است اما با موجی که ایجاد نموده است تهدید مذکور به اذهان و باورها نیز نفوذ نموده و احساس امنیت را سلب کرده است و کانون اصلی این پدیده بازیگردانان غرب و آمریکا است. (همان: ۱۷)

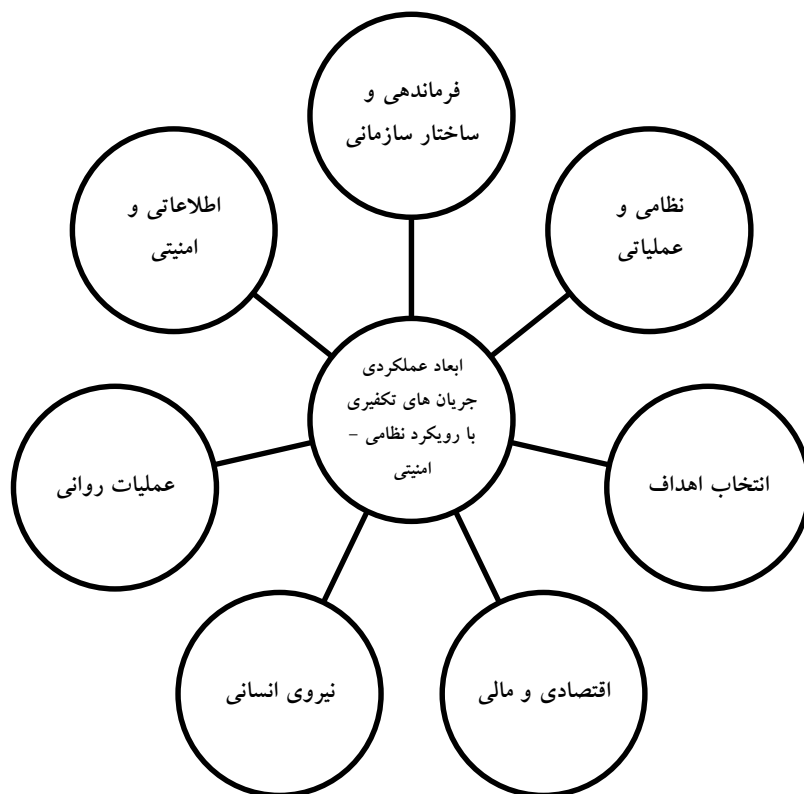
جریان تکفیری دارای نیروهای ورزیده است. این نیروها دوره‌های آموزشی خاصی را می‌گذرانند. جریان تکفیری از آخرین و پیشرفته‌ترین فناوری تسلیحاتی بهره می‌برند. این جریان بر قواعد حاکم بر اصول جنگ در رابطه با دشمن و اسیر هیچ پایبند نیست. اعضای این جریان به دلیل باورهای کاذبی که دارند و بر آن پافشاری می‌کنند دارای انگیزه‌های مادی و معنوی بوده و دارای روحیه نسبتاً بالایی هستند. جزم و تعصب از ویژگی‌های بارز این جریان و اعضای آن محسوب می‌شود. این جریان باوجود بستر مناسب منطقه قابلیت گسترش سریع جغرافیایی را دارا است و اقدامات تروریستی خود را به‌عنوان اقدامات تروریستی نمی‌دانند، بلکه به‌عنوان یک امر مقدس و یک واجب جهادی نگاه می‌کنند و حتی استفاده از سلاح شیمیایی را هم مجاز می‌دانند، یعنی اصلاً هیچ چیزی را برای خود متوقف ندانسته و می‌گویند اگر ما هدفمان این است و اگر او کافر است ما وظیفه داریم او را بکشیم، بنابراین هیچ مانعی در پیش پای ما وجود ندارد. (واعظی، ۱۳۹۰: ۴۴)

- در کنار دیگر محورها، می‌توان به پیامدهای صنفی و نامیمون دیگری از ظهور جریان پر فتنه بر منافع امنیت ملی کشورهای اسلامی اشاره داشت که این موارد را می‌توان به این شکل عنوان کرد:
- قابلیت‌های فراخوانی اجتماعی و بهره‌برداری از احساسات دینی جوانان در عمل جهادی.
 - شکل دادن به جنبش‌های فرقه‌ای و مذهبی و فراهم‌سازی موجبات رشد ناگهانی جریان‌های برانداز و تروریستی.
 - تضعیف سرمایه اجتماعی و مذهبی کشورهای مسلمان به‌عنوان انرژی ناب ضد سلطه و اشغالگر غرب و صهیونیسم.
 - گسترش هم‌راستایی فی‌مابین منافع جریان‌های تکفیری با سطح مطالبات قومی، طایفه‌ای و مذهبی.
 - دور سازی چشم‌انداز وحدت سهل‌الوصول و همه‌جانبه اسلامی و چند گونه‌سازی قرائت‌های قدرت و حاکمیت اسلامی.
 - فراهم نمودن سطح دسترسی سازمان‌های اطلاعاتی غرب به ظرفیت‌های تفرقه‌انگیز و فاصله ساز در جهان اسلام.
 - ایجاد تشکیک در گزینش دشمن واقعی و اراده مقابله قاطع با آن در جبهه مقاومت و جنبش‌های جهادی علیه اشغالگران صهیونیستی.
 - مخدوش نمودن چهره اسلام سیاسی در نزد افکار عمومی جهانی و توسعه تمایلات محافظه‌کارانه و سکولاریسمی در لایه‌های متمایل به اسلام اعتدالی. (فیروزآبادی، ۱۳۹۳: ۵)

جریان تروریسم تکفیری در عراق و سوریه را اگرچه باید مستقل از جریان سلفی جهان اسلام به معنی عام کلمه موردبررسی قرارداد، اما با بررسی افکار آراء ثوری پردازان سلفیسم به این نتیجه می‌رسیم که روحانیون افراطی سلفی مسلک فعلی، بر پایه همان تفکرات بنیان‌گذاران، اقدام به دادن فتواها و انجام اقداماتی کرده‌اند که درنهایت منجر به شکل‌گیری تروریسم تکفیری شده است. به‌طور مثال محمد ابن عبدالوهاب به‌صراحت اعلام می‌کند که: مشرکین زمان ما از مشرکین عصر پیامبر که آن حضرت با آن‌ها جنگید، بدتر است. (فوزی‌یحیی، ۱۳۸۹: ۶۱) بدین ترتیب طرفداران تفکر سلفی که هرروز شاهد ضعف و انحطاط بیشتر مسلمانان بودند و خودشان هم از لحاظ شرایط اجتماعی، اقتصادی و سیاسی در شرایط مناسبی نبودند، بر اساس این تفکرات به سمتی حرکت

کردند که تنها راه برون‌رفت از شرایط فعلی را جهاد و از بین بردن عواملان بدعت و انحراف تشخیص دادند و شیعیان هم بنا به ماهیت فتوهای بنیان‌گذاران سلفیسم به دشمن اصلی جهان اسلام و حتی بدتر از استعمارگران و صهیونیسم تبدیل شدند. علاوه بر بنیان‌های فکری نادرست، شرایط اجتماعی و سیاسی خاورمیانه، به‌خصوص در چند دهه اخیر زمینه‌ها و بستری را به وجود آورد که فضای تنفسی لازم برای ظهور و بروز گروه‌های جهادی تکفیری و تروریسم برخاسته از آن را مهیا کرد. بنا بر آمار اعلام‌شده گروه‌های جهادی سلفی که مهم‌ترین ابزار آن‌ها برای پیشبرد اهدافشان تروریسم است، بین سال‌های ۱۹۹۰ تا ۲۰۱۰ میلادی تعداد آن‌ها از ۲ گروه به ۲۰ گروه افزایش پیدا کرده است و طی چهار سال گذشته از سال ۲۰۱۰ تا ۲۰۱۴ میلادی این تعداد به ۵۰ گروه رسیده‌اند. باوجوداینکه از تعداد نیروهای جهادی - تکفیری اطلاعات موتقی در دست نیست، اما تخمین‌ها حاکی از این است که در چند سال اخیر تعداد آن‌ها به طرز چشمگیری افزایش پیدا کرده است. مهم‌ترین علت این افزایش، ضعف دولت‌های خاورمیانه در برقراری نظم و قانون است که زمینه‌های لازم را برای پر کردن این خلأ قدرت در برخی مناطق توسط گروه‌های جهادی - تکفیری فراهم آورده است. (همان: ۶۵)

مهم‌ترین و اصلی‌ترین کشوری که از شکنندگی دولت و خلأ قدرت رنج می‌برد و تروریست‌های تکفیری به‌خوبی از این خلأ برای ظهور و رشد خود استفاده نمودند، افغانستان بود. افغانستان از زمان استقلال از ایران تاکنون همواره شاهد درگیری‌های خونین قومی و مذهبی بوده است و هیچ‌گاه یک دولت مقتدر مرکزی که بر تمام افغانستان حاکمیت داشته باشد، در آن شکل نگرفته است. این کشور به‌خصوص بعد از اشغال آن توسط شوروی به مرکزی برای تجمع گروه‌های جهادی به بهانه مبارزه با کفر تبدیل شد و بعد از خروج شوروی از این کشور این مرکزیت همچنان به قوت خود باقی ماند. از این‌رو افغانستان به اردوگاه اصلی آموزش سازمان‌های تروریستی جهادی - تکفیری در سراسر جهان تبدیل شد و این آموزش دیدگان افغانستان، به‌عنوان مهمی در توسعه تروریسم تکفیری در منطقه خاورمیانه و فراسوی آن تبدیل شدند. (واعظی،

نمودار ۱: مدل مفهومی تحقیق

روش‌شناسی

با توجه به این‌که موضوع این مقاله در خصوص شناخت ابعاد عملکردی جریان‌های تکفیری در حوزه نظامی - امنیتی است نوع تحقیق کاربردی و روش انجام این تحقیق پیمایشی با رویکرد آمیخته می‌باشد.

جامعه آماری این تحقیق صاحب‌نظران و نخبگان نظامی کشور در حوزه شناخت مکر تکفیر، به همراه کلیدی کارشناسان کارگزاران و دست‌اندرکاران در حوزه‌های مرتبط با موضوع تحقیق به تعداد ۳۰ نفر می‌باشند. چون حجم جامعه آماری و حجم جامعه نمونه محدود است، جامعه آماری به‌صورت تمام شمار بوده و برهم منطبق است.

محقق با تشکیل جلسات طوفان مغزی در جامعه کلی به تولید ادبیات و مفاهیم پرداخته و با جمع‌بندی موارد عنوان‌شده، نسبت به تکمیل مدل مفهومی تحقیق اقدام نموده است. سپس با استفاده از روش خبرگی و ایجاد مجدد جلسات طوفان مغزی، پیش‌نویس ابعاد عملکردی جریان‌های تکفیری با رویکرد نظامی - امنیتی مورد تحلیل قرار گرفت و با روش تحلیل محتوی به احصاء عوامل محیطی داخلی و خارجی در این حوزه پرداخته شد. سپس برای تحلیل داده‌ها از روش‌های تحلیل توصیفی اطلاعات، تحلیل کیفی اطلاعات و درنهایت تحلیل محتوا و تکنیک‌های مربوط برای تبدیل داده‌های کیفی به اطلاعات کمی استفاده شده است.

به‌منظور گردآوری اطلاعات موردنیاز از روش کتابخانه‌ای (کتب معتبر و اسناد و مدارک و اینترنت) و میدانی (مصاحبه و پرسشنامه محقق ساخته) استفاده شده است. به‌منظور کسب روایی و اعتبار پژوهش تلاش شده است از اسناد و مدارک دست‌اول استفاده شود و با مراجعه به کتابخانه‌های معتبر، از کتاب‌های مبتنی بر پژوهش و صاحب‌اعتبار، اطلاعات لازم گردآوری گردیده است. به‌منظور تکمیل اطلاعات پس از گردآوری و دسته‌بندی آن‌ها؛ اطلاعات اولیه در میزگرد تخصصی طرح و با نظریه افراد متخصص در امور مربوط به جریان‌های تکفیری تکمیل گردید. از حیث پایایی پژوهش، مقدار متغیر ناسازگاری که از روش سلسله‌مراتبی و با استفاده از نرم‌افزار AHP محاسبه شده است و باید در مقایسه‌های زوجی برای کلیه ابعاد و مؤلفه‌ها کمتر از ۰٫۱ باشد، این مهم در پژوهش حاضر برآورده شده است.

تجزیه و تحلیل داده‌ها و یافته‌های تحقیق

بررسی مطالعات انجام‌شده و نتایج حاصل از آن بیانگر این مطلب است که ابعاد عملکردی جریان‌های تکفیری بر اصول مشخصی انجام می‌شود. یکی از مهم‌ترین ابعاد جریان‌های تکفیری بانفوذ عناصر و تیم‌های اطلاعاتی خود به منطقه هدف و شناسایی جغرافیایی اهداف کلیدی و نقاط ضعف و قوت نیروها و ویژگی‌های مردمی، همچون مذهبی و قومی و گروه‌های ناراضی، برآورد عملیاتی و اطلاعاتی خود را کامل می‌کنند. همچنین آن‌ها از نظر فرماندهی و امنیتی دارای قدرت تشکیلاتی و ساختاری بالایی هستند و دارای نظام سلسله‌مراتبی می‌باشند. یکی دیگر از ابعاد عملکردی جریان‌های تکفیری با رویکرد نظامی - امنیتی، ویژگی‌های خاص نظامی و عملیاتی جریان‌های تکفیری است.

این حرکات و عملکرد با استفاده از امکانات تبلیغی داخلی و خارجی به‌ویژه استفاده از فضای مجازی و همچنین عملیات روانی به‌منظور جذب هواداران، یکی از اصول مهم دکتین عملیاتی داعش و گروه‌های تکفیری است.

اولویت‌بندی ابعاد عوامل نظامی- امنیتی تهدیدکننده وحدت و همگرایی جهان اسلام در قبال جریان‌های تکفیری و وزن موزون هر عامل در میان کل عوامل به شرح ذیل احصاء گردید. سپس در این مرحله از تحقیق، عوامل احصاء شده نظامی-امنیتی جهان اسلام بر اساس اهمیت آن‌ها در پاسخ‌های داده‌شده توسط جامعه خبرگی در پرسشنامه‌های توزیع‌شده، وزن دهی گردیده و در ماتریس مقایسه زوجی به شرح ذیل مورد محاسبه مجدد قرار گرفت.

جدول ۱: اولویت‌بندی عوامل نظامی- امنیتی تهدیدکننده وحدت و همگرایی جهان اسلام

در قبال جریان‌های تکفیری و وزن نهایی هر عامل

ابعاد	مؤلفه‌ها	وزن مؤلفه در هر یک از ابعاد	وزن ابعاد نهایی مؤلفه‌ها
عملیات روانی	اقدامات بی‌رحمانه و وحشیانه به‌منظور ایجاد رعب و وحشت	۰,۳۶۲	۰,۲۳۱
	عملیات روانی با استفاده از زور و خشونت	۰,۲۶۱	
	استفاده گسترده از عملیات سایبری و فضای مجازی	۰,۳۷۷	
اطلاعاتی و امنیتی	شناسایی و اشراف اطلاعاتی در مناطق هدف	۰,۱۰۹	۰,۲۱۵
	نفوذ و زمینه‌سازی قبل از تهاجم و تصرف هدف	۰,۳۴۵	
	رعایت اصول حفاظت اطلاعاتی با روش‌های نوین	۰,۵۴۷	
نیروی انسانی	به‌کارگیری و جذب نیروهای تخصصی	۰,۳۷۹	۰,۱۶۲
	اولویت حفظ نیروی رزمی و عدم درگیری در تهاجمات پر قدرت طرف مقابل	۰,۱۱۳	
	آموزش ویژه به نیروها با استفاده از توانمندی آموزشی کشورهای حامی و گروه‌های همسو	۰,۵۰۸	
نظامی و عملیاتی	تحرك زمینی بالا	۰,۰۴۰	۰,۱۵۸
	پرهیز از رویارویی مستقیم با قدرت نظامی	۰,۱۱۱	
	قدرت مهندسی بالا در پشتیبانی عملیات	۰,۰۶۹	
	عملیات هم‌زمان در چند نقطه با استفاده از حداقل نیرو	۰,۳۰۹	

۰,۰۳۳		۰,۱۳۲	استفاده از جمعیت و نیرو انسانی برای پناه گیری و نفوذ	
۰,۰۸۴		۰,۳۴۰	دفاع غیرخطی و اقدامات پدافندی ابتکاری	
۰,۰۵۲	۰,۰۹۷	۰,۷۵۰	قدرت تشکیلاتی و ساختاری	فرماندهی و ساختار سازمانی
۰,۰۱۷		۰,۲۵۰	فرماندهی متمرکز و اجرای غیرمتمرکز	
۰,۰۴۰	۰,۰۷۵	۰,۶۶۷	انتخاب مناطق هدف با توجه به ویژگی‌های خاص انسانی و جغرافیایی	انتخاب اهداف
۰,۰۲۰		۰,۳۳۳	تصرف مناطق کلیدی و تأثیرگذار	
۰,۰۰۶	۰,۰,۶۲	۰,۰۹۹	تأمین منابع از امکانات محلی	اقتصادی
۰,۰۲۲		۰,۳۶۴	اتکا به درآمد نفتی مناطق تصرف شده	
۰,۰۳۳		۰,۵۳۷	تأمین مالی و تجهیزات از کشورهای حامی و گروه‌های همسو	

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

الف - نتیجه‌گیری:

جریان‌های تکفیری به تبعیت از سلفیان از لحاظ اعتقادی، خود را پیرو سلف صالح می‌دانند و در اعمال، رفتار و اعتقادات خود و همچنین در ابعاد عملکردی مخصوصاً در مسائل نظامی - امنیتی سعی در تابعیت از پیامبر اسلام (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم)، صحابه و تابعین دارند.

با توجه به اینکه سؤال تحقیق به مشکلات نظامی - امنیتی و ایجاد بی‌ثباتی و ناامنی در کشورهای اسلامی منطقه، با توجه به انحراف در مسئله جهاد برمی‌گردد، می‌توان این‌گونه پاسخ داد که مهم‌ترین بعد از ابعاد عملکردی جریان‌های تکفیری با رویکرد نظامی - امنیتی، بعد عملیات روانی با استفاده از اقدامات بی‌رحمانه و وحشیانه به‌منظور ایجاد رعب و وحشت و استفاده از زور و خشونت و اشاعه این موضوع با استفاده از عملیات سایبری و فضای مجازی به‌منظور درونی کردن تنش و مقابله با فرق اسلامی و انحراف در فلسفه جهاد است. این عوامل نقش بسیار عمده‌ای برای تهدید وحدت و همگرایی در جهان اسلام را دارند. به‌بیان‌دیگر یکی از بزرگ‌ترین ظلم‌هایی که در جهان اسلام دارد صورت می‌گیرد، لکه‌دار کردن واژه جهاد است که متأسفانه به گروه‌های تکفیری، گروه‌های تکفیری جهادی یا گروه‌های جهادی می‌گویند.

جریان‌های تکفیری با ادامه روند وحشت‌آفرین و دهشت‌آور خود، خطرات بالقوه‌ای را برای کشورهای مسلمان منطقه و جهان اسلام به وجود آورده‌اند؛ که عمده‌ترین آن‌ها، تضعیف جبهه مقاومت ضد صهیونیستی در منطقه از طریق انهدام زیرساخت‌های کشورهای حوزه مقاومت و کمک به پیشرفت پروژه اسلام هراسی و نشان دادن یک چهره خشن از اسلام در سطح جهان، تضعیف جهان اسلام از طریق ایجاد اختلافات مذهبی و راه‌اندازی جنگ و مسلمان کشی در بین کشورهای اسلامی، مدل‌سازی منفی از انقلاب اسلامی ایران در منطقه و ارائه یک چهره خشن و التقاطی از اسلام ناب محمدی (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم)، افزایش سطح خشونت‌ها و جنگ‌طلبی‌ها در جوامع اسلامی و افزایش سطح بی‌ثباتی و ناامنی در کشورهای اسلامی منطقه می‌باشد.

ب- پیشنهادها:

در این راستا حرکات ارزنده‌ای همچون تقویت ساختارهای سازمانی و تجهیزاتی نیروهای مسلح کشورهای اسلامی مخالف جریان تکفیر و انعقاد پیمان‌های دفاعی-امنیتی میان این کشورها و انتقال تجارب نظامی حاصل از نبردهای محور مقاومت در عراق و سوریه، انجام عملیات مستشاری، تقویت مراکز آموزش و انتقال تجارب امنیتی با استفاده از نخبگان نظامی جهان اسلام و استفاده از ظرفیت‌های دفاعی نیروهای مردمی، به‌منظور پوشش ضعف عملیاتی و ارتقاء آمادگی نظامی پیشنهاد می‌گردد. همچنین از سازماندهی و تشکیل نیروهای داوطلب مردمی از نیروهای اهل سنت و تقویت اشراف اطلاعاتی نسبت به تحرکات جریان‌های تکفیری با به‌کارگیری نیروهای مردمی در مناطق مستعد یا تحت اشغال تکفیری‌ها به‌منظور هم‌افزایی اطلاعاتی، جلوگیری از غافلگیری و مقابله با شائبه جنگ شیعه و سنی و ترویج اختلافات مذهبی در سطح جهان اسلام نباید غافل شد.

مضاف بر اینکه با توجه به بررسی‌ها و تحلیل‌های ارائه‌شده، پیشنهاد می‌شود نتایج این تحقیق، جهت بهره‌برداری در اختیار مراجع تصمیم‌ساز و تصمیم‌گیر کشور قرار گیرد.

فهرست منابع:

- "قرآن کریم"، ترجمه مهدی الهی قمشه‌ای
- "نهج البلاغه" (۱۳۸۶)، ترجمه محمد دشتی، چاپ دوم، مشهد، آئین تربیت
- امام خمینی (رحمت... علیه) (۱۳۷۹)، "صحیفه نور"، ج ۲، ۸، ۱۰، ۱۴، ۱۵، ۱۶، ۱۹، ۲۰، چاپ سوم، تهران
- امام خمینی (رحمت... علیه) (۱۳۷۶)، "توضیح المسائل"، دفتر حفظ و نشر آثار امام (رحمت... علیه)، تهران
- امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) (۱۴۰۰)، "مجموعه بیانات"، قابل دسترسی در: www.khamenei.ir
- اسعدی، علی (۱۳۸۸)، "ریشه‌یابی رویکرد ظاهرگرایانه در فهم قرآن"، فصلنامه معرفت، شماره ۷۳
- پاکتچی، احمد (۱۳۹۰)، "بنیادگرایی و سلفی‌ها"، تهران، دانشگاه امام جعفر صادق (علیه السلام)
- تودنهرفر، یورگن (۱۳۹۴)، "ده روز با داعش از درون دولت اسلامی"، جلد یکم، قم
- توکلیان اکبری، محمود (۱۳۹۱)، "بررسی ریشه‌های تکفیر در اندیشه فقهی"، دانشگاه فردوسی مشهد
- تهامی، سیدمجتبی (۱۳۸۵)، "امنیت ملی دکتورین سیاست‌های دفاعی و امنیتی"، چاپ یکم، تهران، سازمان عقیدتی سیاسی ارتش
- جعفریان، رسول (۱۳۷۷)، "تاریخ سیاسی اسلام"، تاریخ خلفا، قم
- حافظ‌نیا، محمدرضا (۱۳۸۷)، "مقدمه‌ای بر روش تحقیق در علوم انسانی"، تهران، انتشارات سمت
- خدادادی، حسن (۱۳۹۳)، "جغرافیای سیاسی تروریسم تکفیری در قاره آفریقا"، تهران
- خسروی، احمدعلی (۱۳۸۰)، "وهاپیت و ریشه‌های تاریخی وهاپی گری"، قم
- دارا بن حزم، قاهره (۱۴۲۹ ه.ق)، "الجامع الفرید فی شرح کتاب التوحید"
- دهشیار، حسین (۱۳۸۹)، "سیاست خارجی آمریکا"، خاورمیانه و دموکراسی، تهران
- رادگودرزی، معصومه (۱۳۹۲)، "نقش القاعده در تحولات عراق"، دانشگاه گیلان
- رضوانی، علی‌اصغر (۱۳۸۸)، "شناخت سلفی‌ها"، قم، مسجد مقدس جمکران
- رفیعی، محمدحسین (۱۳۸۷)، "سرچشمه اندیشه وهاپیت"، مجله میقات حج، شماره ۶۵
- رمضانی، حسین‌علی؛ جمشیدی، مهدی؛ زمانی، سعید و خسروی، حمید (۱۳۹۲)، "ارائه مدل تحلیل"
- زادفلاح فرشمی، علی‌رضا (۱۳۹۰)، "اسلام‌هراسی و نقش آن در صلح و امنیت جهانی"، دانشگاه گیلان
- سبحانی، جعفر (۱۳۸۳)، "آئین وهاپیت"، قم، مشعر
- عباس‌زاده، مهدی (۱۳۸۶)، "بنیادگرایی اسلامی و خشونت با نگاهی بر القاعده"، دانشگاه فردوسی

- عدالت نژاد، سعید و نظام‌الدینی، سیدحسین (۱۳۹۰)، "سلفیان تکفیری یا جهادیون، خاستگاه و اندیشه‌ها"، تاریخ و تمدن اسلامی، تهران
- عزیزاللهی نجف‌آبادی، حکیمه (۱۳۹۰)، "اندیشه تقریب و امنیت جهان اسلام"، دانشگاه باقرالعلوم
- علیزاده موسوی، سیدمهدی (۱۳۸۹)، "سلفی‌گری و وهابیت"، جلد یکم، قم
- علیزاده موسوی، سیدمهدی (۱۳۹۱)، "بیداری اسلامی"، تهران، معاونت آموزش بعثه مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) در سازمان حج و زیارت
- فقیهی، علی‌اصغر (۱۳۶۶)، "وهابیان"، چاپ سوم، تهران، صبا
- فوزی، یحیی (۱۳۸۹)، "گونه‌شناسی فکری جنبش‌های اسلامی معاصر و پیامدهای سیاسی - امنیتی آن در جهان"، تهران
- گلی‌زواره، غلامرضا (۱۳۸۶)، "شناخت کشورهای اسلامی و نواحی مسلمان‌نشین جهان"، تهران
- مجلسی، محمدباقر (۱۴۰۳ ه.ق)، "بحارالانوار"، جلد ۱۱۰، بیروت
- محمودیان، محمد (۱۳۹۰)، "بنیادهای فکری القاعده"، تهران، دانشگاه امام جعفر صادق (علیه السلام)
- محمودیان، محمد (۱۳۹۱)، "تأثیر اندیشه‌های نوسلفیسم بر روند فکری، ایدئولوژیک القاعده"، دانشگاه امام جعفر صادق (علیه السلام)
- واعظی، محمود (۱۳۹۰)، "انقلاب و تحول سیاسی در خاورمیانه"، تهران
- مهدوی، رحمت (۱۳۹۴)، "رهبران فکری جنبش سلفی‌گری"، ماهنامه بصائر، تهران، سازمان عقیدتی سیاسی ارتش
- نجات، سیدعلی (۱۳۹۵)، "کالبدشکافی داعش (ماهیت، ساختار تشکیلاتی، راهبردها و پیامدها)"، تهران، مؤسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر